

KREŠIMIR SUČEVIĆ MEĐERAL

Kišur, Fodor i Šerfezi naprijed, Magaš i Đerek stoj!

(o podrijetlu i podjeli prezimena mađarskoga podrijetla u Hrvatskoj)
– uvod i patronimska prezimena

Uvod

U suvremenoj antroponomastici osobno ime određuje identitet pojedinca, a prezime pripadnost pojedinca određenoj društvenoj mikrozajednici, obitelji. Dakle, ime označuje tko smo, a prezime komu pripadamo. U današnje vrijeme funkcija prezimena ponajprije je pravna, omogućuje pojedincu ostvarivanje određenih povlastica koje dolaze iz srodstva ili bračne veze, no prezime u sebi nosi i određene društveno-psihološke implikacije uvjetovane podrijetlom. Izraz „biti iz dobre obitelji” i sve implikacije koje to ima na društvena očekivanja od pojedinca kodificiran je prezimenom koje pojedinac nosi. Prezime je često medij one biblijske da se grijesi očeva pokazuju na djeci (iako to vrijedi i za zasluge – pojedincima se često opraštaju ekscesi jer su „iz dobre obitelji”), pa ne čudi da se „nepoćudna” prezimena znaju mijenjati kako bi se pojedinci udaljili od balasta koja nose.

Nastanak prezimena

Prezimena su nužna posljedica rasta ljudskih zajednica, u kojima je sve veći broj pojedinaca dobivao ista osobna imena i trebalo ih je s jedne strane lakše međusobno razlikovati, a s druge povezati s drugim članovima zajednice. Najrašireniji način povezivanja bila je veza između očeva i djece, što se odražava u patronimima. Patronime bilježimo već u Semiti, primjerice u Bibliji: David, sin Jišajev; Jakov, sin Izakov. U sljedećoj generaciji patronim se, naravno, mijenja, pa veza djeda i unuka nije toliko jasna. Takva praksa i danas postoji, npr. u Etiopljana ili Islandana: otac Tedros Tadesse imat će sina Hailea Tedrosa i kćer Tiruneš Tedros, a Haileov će se sin (Tedrosov unuk) zvati Ammanuel Haile. Na Islandu će Jón Ólafsson imati sina Einara Jónssona i kćer Katrin Jónsdóttir. S vremenom se pojavila i potreba za praćenjem podrijetla u više generacija, što je dovelo do ustaljivanja patronimskih prezimena, koja više ne označavaju neposrednoga oca, nego praoca, rodonačelnika loze. Prezimena kao što su Petrović, Larsson, Williams, Fitzroy, Fernández, Kyriakou itd. upućuju na postojanje dalekoga obiteljskog pretka koji se zvao Petar, Lars, William, Roy, Fernando ili Kyriakos. No, s daljnjim rastom zajednica i patronimska prezimena postaju nedovoljno jasan identifikator jer je broj osobnih imena i dalje ograničen, pa je zamislivo da u istoj lozi postoji nekoliko pojedinaca s istim imenom i prezimenom. Pogotovo je to prisutno u zajednicama u kojima postoji obiteljska tradicija imenovanja potomaka po predcima, čime se unutar obitelji pojavljuje

samo nekoliko osobnih imena unatoč tomu što je njihov fond znatno širi. U tome slučaju novi razlikovni čimbenik postaje nadimak. Dobar su primjer rimska imena, kod kojih je broj osobnih imena (*praenomina*) bio iznimno ograničen (samo dvadesetak uobičajenih). Obitelji su imale običaj nazivati djecu po očevima ili stričevima, tako da je morao postojati osobni nadimak (*cognomen*) koji bi, primjerice, razlikovao dva istoimena bratića. Nadimci su bili različita značenja: mogli su se odnositi na redosljed rađanja (*Quintus, Septimus*), fizičke osobine (*Verrucosus* – bradavičav, *Caecus* – slijep, *Flaccus* – klempav, *Naso* – nosat) ili životna postignuća (vojskovođe bi obično dobivali nadimke po mjestima na kojima su se istaknuli u bitkama – *Scipio Africanus* – no mogla su to biti i negativna postignuća, kao u primjeru *Quintus Fabius Cunctator*, „oklijevajući”, koji je nadimak dobio jer je izbjegavao izravno napasti Hanibala). Nadimci su omogućili razlikovanje podrodova unutar obitelji tako da su s vremenom preuzeli primat u identificiranju rodova postajući jedinim prezimenom, posebice u plebejskih obitelji, u kojima nije bilo potrebno inzistirati na obiteljskome pedigreu. U državama koje su prezimena uvele relativno kasno, poput Turske (u kojoj su prezimena uvedena tek 20-ih godina 20. stoljeća), nadimci su često bili glavni poticaj pri odabiru prezimena (*Demirel* – željezna ruka, *Korkmaz* – neustrašiv, *Şahin* – sokol; u usporedbi s latinskim nadimcima primjećujemo da se u Turaka uglavnom biralo one s pozitivnim, čak i hvalisavim konotacijama).

Podvrsta nadimaka koja se mogla prenositi s koljena na koljeno bili su nadimci povezani s nazivima zanimanja, koja su često bila obiteljskom tradicijom. Najveći broj prezimena u svijetu danas se povezuje s kovačkim zanimanjem (Kovač, Kovář, Kuznjecov, Smith, Schmidt, Lefevre, Herrero, Nalbandian...), a česte su i izvedenice iz naziva drugih obrta poput lončarstva, kolarstva, izrade obuće i odjeće, obrade prehrambenih namirnica (Mesar, Mlinar, Pekar) te aktivnosti poput lova, stočarstva ili uzgoja biljaka i životinja. Iako se danas velik dio nositelja tih prezimena više ne bavi poslovima po kojima su prozvani, ima i iznimaka: u mađarskome mjestu Nádudvar postoji višestoljetna tradicija izrade crne keramike koju ljubomorno čuva jedna jedina obitelj koja se očekivano preziva Fazekas (Lončar).

Naposljetku, posljednja vrsta nadimačkih prezimena ona je povezana sa zemljopisnim podrijetlom. Ta su prezimena mogla označavati kraj iz kojega je došao rodonačelnik (što znači da se to prezime neće nikad naći u tome kraju – prezime Primorac izvorno nalazimo u Hercegovini, ali ne i u primorju jer tamo nije razlikovno), etničko porijeklo rodonačelnika, ali i – u slučaju plemstva – posjed kojim su vladali (Zrinski, von Habsburg, Erdődy).

Četiri glavne skupine prezimena

Tako smo došli do četiri glavne skupine prezimena po motivaciji, koje, po riječima našega velikog onomastičara Petra Šimunovića, odgovaraju na pitanja *Čiji si?* (patronimska prezimena), *Kakav si?* (prezimana izvedena od nadimaka koji označavaju psihičke ili fizičke osobine), *Što si?* (prezimana izvedena od naziva zanimanja, aktivnosti ili titula) i *Odakle si?* (prezimana izvedena od zemljopisnih odrednica).

Osim zemljopisne odrednice u samome prezimenu prostornu mobilnost nećijih predaka prikazuje i jezično podrijetlo pojedinoga prezimena, neovisno o njegovu značenju. Prezime stranoga podrijetla obično upućuje na to da je neki od predaka već nosio to prezime u trenutku doseljenja s drugoga jezičnog područja. Čak i ako se njegovi potomci jezično i etnički asimiliraju, prezime će upućivati na nekadašnju migraciju. S obzirom na to da je obveza vođenja matičnih knjiga u katoličkim zemljama konačno uvedena nakon Tridentskoga koncila, u srednjoj Europi prezimena postaju obvezna tek od druge polovice 16. stoljeća tako da prezimena stranoga podrijetla sa sigurnošću mogu upućivati samo na migracije koje su se zbile unutar posljednjih 450 godina.

Prezimana mađarskoga podrijetla po stupnju prilagodbe

Uzevši u obzir duljinu razdoblja mađarsko-hrvatskih jezičnih i političkih dodira, ne čudi da u Hrvatskoj postoji velik broj prezimena mađarskoga podrijetla. Štoviše, izgleda da je mađarski utjecaj na hrvatsku antroponomastiku (ali i toponomastiku) bio veći od utjecaja na opći leksik (broj mađarskih posuđenica, kad se uzme u obzir duljina jezičnih kontakata i usporedi s brojem posuđenica iz jezika koji su imali slično trajanje interakcije s hrvatskim, začuđujuće je malen, u hrvatskome standardnom jeziku ima ih tek tridesetak). U ovome ćemo se članku i u njegovu nastavku u idućemu broju *Hrvatskoga jezika* pozabaviti prikazom i klasifikacijom hrvatskih prezimena mađarskoga podrijetla preuzetih na temelju korpusa prezimena iz popisa stanovništva Republike Hrvatske 2011.

Prezimana mađarskoga podrijetla po stupnju prilagodbe možemo podijeliti na tri skupine: neprilagođena (prezimana koja se i dalje pišu izvornom mađarskom grafijom, čak i ako to podrazumijeva izgovor pojedinih glasova različit od hrvatskoga, npr. Kis, Szekeres, ili čak uporabu određenih grafema kojih nema u hrvatskome pravopisu: Nagy, Erdős), prilagođena (ona koja su uklopljena u pravopisni sustav hrvatskoga jezika: Kiš, Sekereš, Nađ, Erdeš) te skupinu koju ćemo nazvati kroatiziranima, a koja obuhvaća prezimana kojima je na (pravopisno prilagođeni) izvorni mađarski korijen dodan uobičajen južnoslavenski prezimenski nastavak *-ić* ili neki rjeđi (poput *-ac*, *-ec*, *ek*), npr. Hegedušić, Ištvančić, Andrašec. U korpus nećemo uvrstiti prezimana koja su se razvila kao nadimci od starijih mađarskih posuđenica u općemu leksiku, kao što su Bitanga, Pajdaš ili Hajduk.

Patronimska prezimana mađarskoga podrijetla

Patronimska prezimana, koja su na južnoslavenskome području iznimno česta, među Mađarima su rjeđa. U Mađara se takva prezimana pojavljuju u obliku jednakom osobnom imenu ili s nastavkom *-fi* (skraćeno od *fia* 'čiji sin'). Relativna učestalost tih prezimena u Hrvatskoj upućuje na to da su rodonačelnici tih obitelji već živjeli u Hrvatskoj u trenutku kad je donesena odredba o uvođenju prezimena. Valja, međutim, napomenuti da sama činjenica da je rodonačelnikovo ime mađarsko ne znači nužno i da je on bio Mađar. Katkad je ime bilo administrativno hungarizirano (Ladislav – Laslo),

a katkad je osoba imala hrvatski lik osobnoga imena, ali s nadimkom izvedenim prema mađarskome: Stjepan bi bio Pišta, Franjo bi bio Feri... Neovisno o tome, u tu skupinu uvrštavamo prezimena kao što su:

Ambruš (još i: Ambrušec, Ambrušić, Jambrec, Jambrek, Jambrešić, Jambreuš, Jambrišak, Jambriško, Jambrošić, Jambrović; od *Ambrus*, Ambrozije), Andrašić (još i: Andrašec, Andrašek, Jandraš; od *András*, Andrija), Antal (još i: Antol, Antolek, Antolčić, Antolić, Antolković, Antoljak, Jantol; od *Antal*, Antun), Balaš (još i: Balašević, Balaško, Balašković, Balaž, Balažić, Balažinec; od *Balázs*, Blaž, Vlaho), Balent (od *Bálint*, Valentin), Benedek (od *Benedék*, Benedikt), Bertalan (Bartolomej), Boltižar (i Bodiš; od *Boldizsár*, Baltazar), Ferenčić (još i: Ferenčak, Ferenčina, Ferić, Ferković; od *Ferenc*, Franjo), Gabor (od *Gábor*, Gabriel), Ignac (od *Ignác*, Ignacije, Ignjat), Ileš (od *Illés*, Ilija), Ištvanić (još i: Ištvančić, Ištvanović, Ištók, Pišta; od *István*, Stjepan), Jaguš (od *Ágost*, August), Jakuš (od *Ákos*, Akacije), Januš (i Janušić; od *János*, Ivan), Jeđud (od *Egyed*, Egidije), Kelemen (i Kelemin; od *Kelemen*, Klement), Krištof (i Krištofić; od *Kristóf*, Kristofor), Laslović (još i: Lacko, Lacković; od *László*, Ladislav), Lukač (i Lukačević; od *Lukács*, Luka), Marcijuš (od *Március*, Marcije), Marton (Martin), Matijaš (još i: Matijašec, Matijašić; od *Mátyás*, Matija), Mikloušić (od *Miklós*, Nikola), Mikša (i Mikšić; od *Miksa*, Maksimilijan), Orban (od *Orbán*, Urban), Pal (još i: Palfi, Poša; od *Pál*, Pavao), Pongrac (i Pongračić; od *Pongrác*, Pankracije), Rafaj (od *Rafael*), Šalamon (od *Salamon*, Solomon), Šandor (od *Sándor*, Aleksandar), Šinko (od *Simon*, Šimun), Tomaš (od *Tamás*, Toma) i Žigmundovac (od *Zsigmond*, Sigismund).

U tu bismo skupinu mogli uvrstiti i neka danas rijetka mađarska osobna imena nastala od općih imenica, koja su u vrijeme nastanka prezimena bila mnogo uobičajenija: Anđal (*angyal*, anđeo), Virag (*virág*, cvijet) i Karačonji (što je pridjev od *karácsony*, Božić; alternativno bi to prezime moglo označavati osobu rođenu na Božić; naravno, moguće je da lik Karačonji ne dolazi od pridjeva *karácsonyi*, nego od same imenice *karácsony* zbog pogrešnoga čitanja završnoga *-ny*, što nije rijetkost u mađarskome prezimenskom fondu.). U slučaju prezimena Keresteš, iako zvuči kao pridjev (*keresztes*, koji ima križ; pa onda i imenica, križar), vjerojatnije je također da je posrijedi staro osobno ime.